

BARQAROR RIVOJLANISH VA IQLIM O‘ZGARISHI SHAROITIDA MHXS VA YASHIL BUXGALTERIYA HISOBI ISTIQBOLLARI

G‘aniyev Sardor Murodulla o‘g‘li

International School of Finance Technology and Science,

Biznes boshqaruvi kafedrasi dots. v.b., PhD

Telefon: +998 97 747-57-41

Norboyev Jahongir O‘ktam o‘g‘li

International School of Finance Technology and Science magistranti

Telefon: +998 91 003 53 12

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20666503>

Annotatsiya. Ushbu maqolada barqaror rivojlanish va iqlim o‘zgarishi sharoitida moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) hamda yashil buxgalteriya hisobi integratsiyasining nazariy va amaliy istiqbollari tahlil qilinadi. Tadqiqotda IFRS S1 va IFRS S2 standartlari, O‘zbekistonning “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi va xalqaro tashkilotlar metodologiyasi asosida korxonalarda iqlim xavflari, ekologik xarajatlar va uglerodga oid axborotni hisobga olish mexanizmlari yoritiladi. Natijada korporativ boshqaruv, risk-menejment, oshkoralik va investitsion jozibadorlikni kuchaytiruvchi innovatsion-kreativ mexanizmlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: MHXS, IFRS S1, IFRS S2, yashil buxgalteriya, barqaror rivojlanish, iqlim xavfi, ekologik xarajatlar, ESG-hisobot.

Аннотация. В статье исследуются теоретические и прикладные перспективы интеграции международных стандартов финансовой отчётности и зелёного бухгалтерского учёта в условиях устойчивого развития и изменения климата. На основе IFRS S1, IFRS S2, стратегии перехода Узбекистана к «зелёной» экономике и методологии международных организаций раскрываются механизмы отражения климатических рисков, экологических затрат и углеродной информации в корпоративной отчётности. В результате предложены инновационно-креативные механизмы, усиливающие корпоративное управление, риск-менеджмент, прозрачность и инвестиционную привлекательность.

Ключевые слова: МСФО, IFRS S1, IFRS S2, зелёный бухгалтерский учёт, устойчивое развитие, климатические риски, экологические затраты, ESG-отчётность.

Abstract. This article examines the theoretical and practical prospects for integrating International Financial Reporting Standards and green accounting under the conditions of sustainable development and climate change. Drawing on IFRS S1, IFRS S2, Uzbekistan’s green economy strategy and international methodological guidance, the paper explains mechanisms for recognizing climate risks, environmental costs and carbon-related information in corporate reporting. It proposes innovative and creative mechanisms that strengthen corporate governance, risk management, transparency and investment attractiveness.

Keywords: IFRS, IFRS S1, IFRS S2, green accounting, sustainable development, climate risk, environmental costs, ESG reporting.

Kirish

Jahon iqtisodiyotida kuzatilayotgan iqlim o‘zgarishi, resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish talabi va investorlar uchun nodavlat moliyaviy axborotning ahamiyati

ortib borayotgani hisob yuritish tizimiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Endilikda korxonalar faoliyati faqat an’anaviy moliyaviy natijalar bilan emas, balki uning tabiiy kapitalga ta’siri, issiqxona gazlari emissiyasi, ekologik majburiyatlari va moslashuv xarajatlari bilan ham baholanmoqda. Shu sababli MHXS doirasidagi moliyaviy axborot bilan yashil buxgalteriya hisobi elementlarini birlashtirish dolzarb ilmiy va amaliy masalaga aylandi.

IFRS Foundation ma’lumotiga ko‘ra, IFRS S1 hamda IFRS S2 standartlari 2024-yil 1-yanvardan boshlab kuchga kirgan bo‘lib, ular barqarorlik va iqlimga oid axborotni umumiy maqsaddagi moliyaviy hisobot foydalanuvchilari uchun qaror qabul qilishga yaroqli shaklda oshkor etishni talab qiladi.

Mavzuning dolzarbligi va ilmiy asoslari

WMO ma’lumotlari global iqlim xavflari korxonalar hisobotlarida aks ettirilishi zarurligini yanada kuchaytirayotganini ko‘rsatadi: 2023-yilda global o‘rtacha harorat sanoatgacha davrga nisbatan 1,45 °C ga, 2024-yilda esa taxminan 1,55 °C ga oshgan. Bu ko‘rsatkichlar iqlim xavflarini nazariy kategoriyadan amaliy moliyaviy risklar toifasiga olib chiqdi. Xususan, sug‘urta xarajatlari, aktivlarning qadrsizlanishi, ta’minot zanjiridagi uzilishlar va uglerodga oid tartibga solishlarning kuchayishi korxonalarda hisobot tizimini qayta ko‘rib chiqishni talab etadi.

World Bank metodologiyasida adjusted net savings ko‘rsatkichi milliy darajada barqaror rivojlanishni baholash uchun ta’lim xarajatlari, tabiiy resurslar kamayishi hamda CO2 va zarrachalar emissiyasi zararini hisobga oluvchi indikator sifatida talqin qilinadi. Mazkur yondashuv mikro darajada yashil buxgalteriya hisobining konseptual poydevorini mustahkamlaydi, chunki u foyda ko‘rsatkichidan tashqari ekologik qiymatni ham hisobga olish zarurligini asoslaydi.

MHXS va yashil buxgalteriya hisobi integratsiyasining nazariy talqini

Yashil buxgalteriya hisobi korxonaning ekologik xarajatlari, ekologik aktivlari, tiklanish majburiyatlari, chiqindilarni boshqarish xarajatlari va uglerod izini tizimli ravishda qayd etish hamda tahlil qilishga qaratilgan. Bu tizim klassik MHXSni inkor etmaydi; aksincha, IAS 16, IAS 36, IAS 37, IAS 38, IFRS S1 va IFRS S2 kabi standartlar bilan uyg‘unlashgan holda qo‘shimcha analitik qatlam hosil qiladi.

Mazkur integratsiyaning nazariy mohiyati uchta yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, iqlim xavflari aktiv va majburiyatlarning baholanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Ikkinchidan, boshqaruv qarorlarida ekologik xarajatlarning yashirin qismi ochib beriladi. Uchinchidan, investorlar va kreditorlar uchun korxonaning barqarorlik profili bo‘yicha taqqoslanadigan axborot maydoni kengayadi.

O‘zbekiston sharoitida institutsional asoslar

O‘zbekistonda 2019–2030-yillar davrida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi iqlim o‘zgarishi masalalarini milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga integratsiya qilish zarurligini belgilab berdi. Keyinchalik 2023–2030-yillarda tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishiga chidamlilikni oshirish bo‘yicha milliy harakatlar rejasi ham tasdiqlandi. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida ham iqlim va yashil loyihalar bo‘yicha alohida indikatorlar kiritilgan.

Bu huquqiy baza korxonalarda ekologik ko‘rsatkichlarni hisobga olish, korporativ hisobotlarda iqlim omillarini aks ettirish va raqamli platformalar asosida ESG ma’lumotlarini yig‘ish uchun yangi institutsional imkoniyat yaratmoqda. Shunga qaramay, amaliyotda ma’lumotlarning parchalanishi, metodologik bir xillikning yetishmasligi, mutaxassislar salohiyatining cheklanganligi va ichki nazoratning sustligi kuzatiladi.

Innovatsion-kreativ mexanizmlar

MHXS va yashil buxgalteriya hisobi istiqbollarni kuchaytirish uchun korxonada bir nechta innovatsion-kreativ mexanizmlar taklif etiladi. Birinchi mexanizm — ekologik xarajat markazlarini yaratish. Bu yondashuv ishlab chiqarish, logistika, energiya, suv va chiqindi bilan bog‘liq xarajatlarni alohida guruhlash imkonini beradi. Ikkinchi mexanizm — uglerod hisobi va ichki karbon narxini boshqaruv hisobi elementiga aylantirish. Uchinchi mexanizm — ERP, IoT va ESG modullarini uyg‘unlashtirgan raqamli hisobot platformalarini joriy etish. To‘rtinchi mexanizm — MHXSdagi e’tirof va oshkor etish qoidalarini yashil KPilar bilan bog‘lashdir.

Bu mexanizmlar natijasida korxonada ichki nazorati kuchayadi, iqlim xavflari bo‘yicha erta ogohlantirish tizimi paydo bo‘ladi va kapital bozorlaridagi ishonch ortadi. Ayniqsa, eksportyor va kapital jalb etuvchi korxonalar uchun IFRS S2 doirasidagi iqlimga oid oshkor etishlar yashil moliya instrumentlariga kirishni yengillashtiradi.

Muhokama

UNCTAD tomonidan ishlab chiqilgan sustainability va SDG impact reporting bo‘yicha core indicators yondashuvi korxonalarda iqtisodiy, ekologik, ijtimoiy va institutsional ko‘rsatkichlarni yagona ramkada ko‘rishga yordam beradi. Ushbu yondashuvni MHXS bilan integratsiya qilish natijasida nafaqat moliyaviy natijalar, balki resurs sarfi, energiya samaradorligi, chiqindi kamayishi, suvdan foydalanish va emissiyalar bo‘yicha ham boshqaruv qarorlari aniqroq asoslanadi.

Biroq istiqbollarni to‘liq ro‘yobga chiqarish uchun uchta muhim shart mavjud: metodologik standartlashtirish, kadrlar salohiyatini kuchaytirish va raqamli verifikatsiya infratuzilmasini yaratish. Aks holda, yashil hisobot faqat deklarativ tusda qolib, boshqaruv qarorlariga real ta’sir ko‘rsatmaydi.

Xulosa

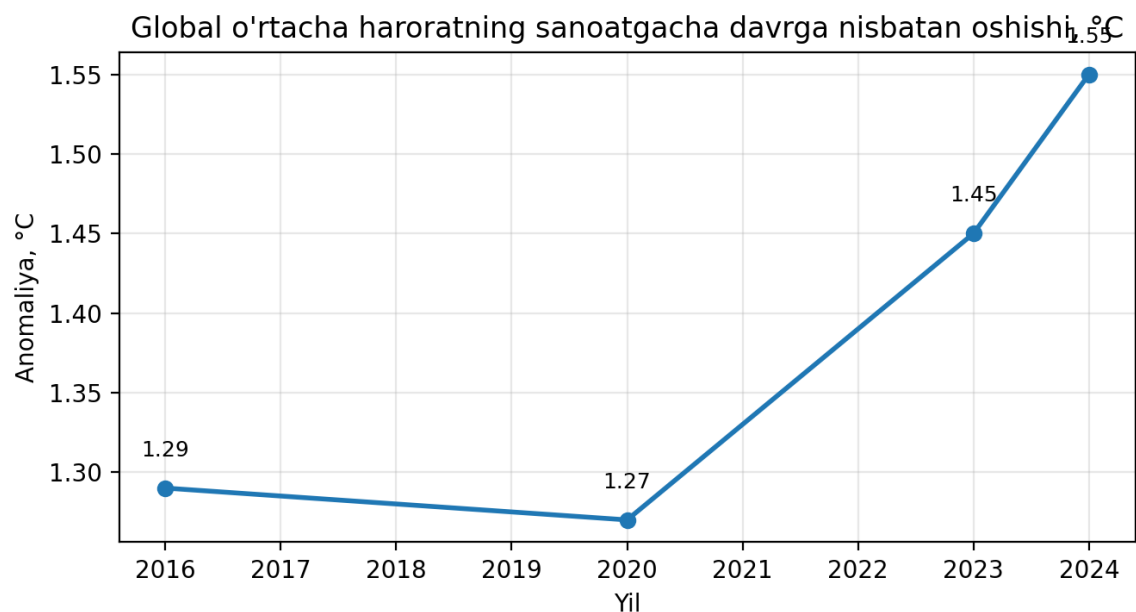
Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, barqaror rivojlanish va iqlim o‘zgarishi sharoitida MHXS hamda yashil buxgalteriya hisobi bir-birini to‘ldiruvchi tizimlardir. IFRS S1 va IFRS S2 standartlari ushbu integratsiya uchun xalqaro institutsional karkasni yaratadi, yashil buxgalteriya esa korxonada ichki ma’lumotlar bazasi va boshqaruv qarorlarining ekologik aniqligini ta’minlaydi. O‘zbekistonning yashil iqtisodiyot bo‘yicha strategik hujjatlari mazkur yo‘nalishni milliy darajada qo‘llab-quvvatlaydi.

Amaliy nuqtai nazardan, korxonalarda ekologik xarajat markazlari, ichki karbon narxi, ESG-modulli raqamli platformalar, iqlim tavakkalchiligini risk-menejmentga integratsiya qilish va kengaytirilgan oshkor etish siyosatini joriy etish istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi. Kelgusida buxgalteriya va audit amaliyotida iqlimga oid ko‘rsatkichlarni verifikatsiya qilish, sektorlar bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqish va oliy ta’lim dasturlariga yashil hisob modullarini kiritish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

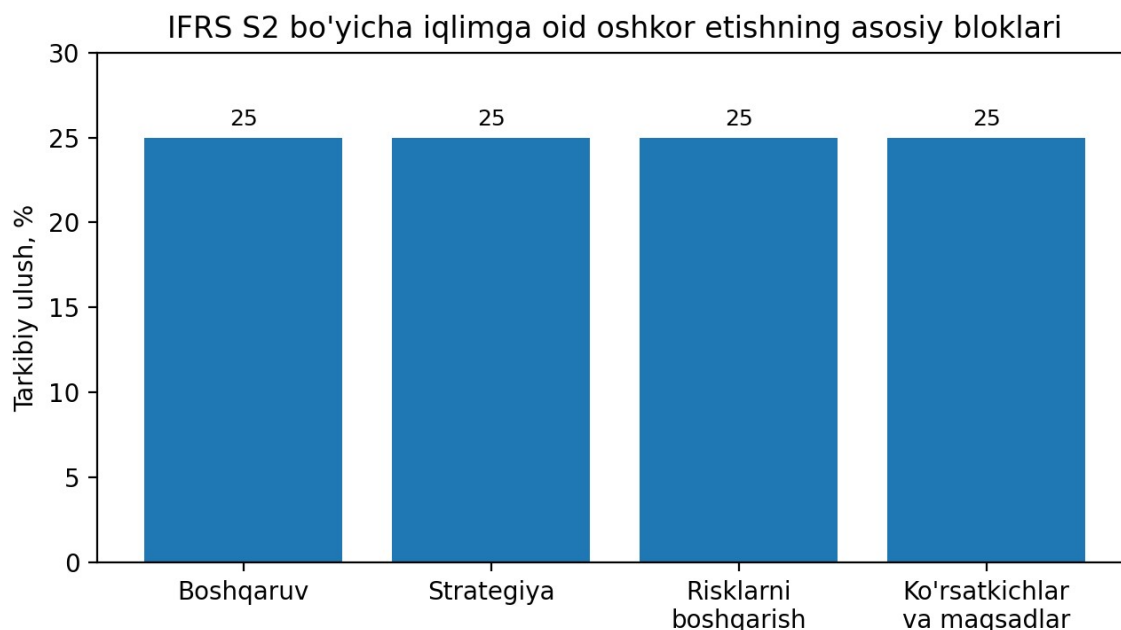
1-jadval. MHXS va yashil buxgalteriya hisobi integratsiyasining asosiy yo‘nalishlari

Standart / yondashuv	Asosiy mazmun	Yashil hisobdagi qo‘llanishi	Kutilayotgan natija
IFRS S1	Barqarorlikka oid risk va imkoniyatlarni oshkor etish	ESG ma’lumotlarini moliyaviy hisobot bilan bog‘lash	Investorlar uchun qaror qabul qilish sifati oshadi

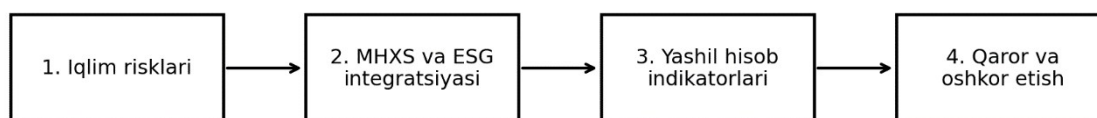
IFRS S2	Iqlimga oid risklar, strategiya, boshqaruv va metrikalar	Emissiya, moslashuv va maqsadlarni hisobotga kiritish	Iqlim tavakkalchiligi oshkoraligi kuchayadi
IAS 16 / IAS 36	Aktivlar va qadrsizlanish	Ekologik omillar sababli aktiv qiymatini qayta baholash	Real qiymatga yaqinroq hisobot
IAS 37	Majburiyatlar va rezervlar	Rekultivatsiya, chiqindi va ekologik tiklash majburiyatlarini tan olish	Yashirin xarajatlar ochiladi
Yashil buxgalteriya	Ekologik xarajat va foydalarni analitik hisobga olish	Resurs sarfi, chiqindi, suv va energiya xarajatlarini ajratish	Ichki boshqaruv samaradorligi ortadi

1-rasm. WMO ma'lumotlari asosida global o'rtacha harorat anomaliyasi, °C

2-rasm. IFRS S2 bo'yicha iqlimga oid oshkor etishning to'rtta asosiy bloki

3-rasm. Korxonada MHXS va yashil buxgalteriya integratsiyasining taklif etilayotgan bosqichlari

2-jadval. Korxonalarda joriy etilishi tavsiya etiladigan innovatsion-kreativ mexanizmlar

Mexanizm	Amalga oshirish vositasi	Monitoring indikatorlari	Ta'sir
Ekologik xarajat markazlari	Boshqaruv hisobi bo'limlarida alohida analitik schyotlar	Energiya, suv, chiqindi bo'yicha xarajatlar ulushi	Xarajatlar shaffofligi
Ichki karbon narxi	CO2 ekvivalentiga shartli ichki stavka belgilash	1 tonna CO2e uchun ichki narx	Investitsion tanlov sifati
ESG-modulli ERP	Moliyaviy, ishlab chiqarish va ekologik ma'lumotlarni yagona platformada jamlash	Real vaqt dashboard va audit izi	Tezkor qaror qabul qilish
Iqlim risk kartasi	Risk-menejment va audit qo'mitalari orqali baholash	Fizik va transition risklar reyestri	Barqarorlik darajasi

Kengaytirilgan disclosure siyosati	IFRS S1/S2 asosida hisobot va izohlarda qo'shimcha oshkor etish	Oshkor etilgan indikatorlar soni va sifati	Kapital bozorlarida ishonch
------------------------------------	---	--	-----------------------------

Amaliy tavsiyalar

- yirik va o'rta korxonalarda IFRS S1/S2 asosida iqlimga oid ma'lumotlarni bosqichma-bosqich oshkor etish siyosatini joriy etish;
- buxgalteriya schyotlar rejasida ekologik xarajatlar va tiklash majburiyatlari bo'yicha analitik subhisoblarni ochish;
- ichki audit xizmatlarida ESG va iqlim tavakkalchiligi bo'yicha maxsus tekshiruv tartiblarini ishlab chiqish;
- oliy ta'lim va malaka oshirish dasturlariga yashil buxgalteriya, karbon hisobi va barqarorlik hisobotini kiritish.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. IFRS Foundation. IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information. Effective for annual reporting periods beginning on or after 1 January 2024.
2. IFRS Foundation. IFRS S2 Climate-related Disclosures. Effective for annual reporting periods beginning on or after 1 January 2024.
3. IFRS Foundation. Guidance on disclosures about transition plans under IFRS S2. 2025.
4. World Meteorological Organization. WMO confirms 2023 smashes global temperature record. 12 January 2024.
5. World Meteorological Organization. WMO confirms 2024 as warmest year on record at about 1.55°C above pre-industrial level. 10 January 2025.
6. World Bank. Adjusted net savings methodology; adjusted net savings and carbon dioxide damage indicators.
7. UNCTAD. Guidance Manual on Accounting and Financial Reporting for Environmental Costs and Liabilities.
8. UNCTAD. Core Indicators for Sustainability and SDG Impact Reporting: Training Manual. 2023.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 4-oktabrdagi PQ-4477-son qarori: 2019–2030-yillarda O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi.
10. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 11-avgustdagi 362-son qarori: 2023–2030-yillarda tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o'zgarishiga chidamlilikni oshirish bo'yicha milliy harakatlar rejasi.
11. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni: “O'zbekiston – 2030” strategiyasi.